

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређује

А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

Алексића др Радомира (Београд), Вуковића др Јована (Сарајево), Коларића др Рудолфа (Љубљана), Копског Блажа (Скопље), Павловића др Милевоја (Нови Сад), Сиљановића др Михаила (Београд), Томаковића др Васа (Скопље), Хрстић др Мајла (Загреб)

XXIV Књ.

БЕОГРАД
1959—1960

SLOVENSKA DIALEKTOLOGIJA¹

Poznavanje slovenskih narečij je važno ne samo za študij zgodovinskega razvoja slovenskega jezika, marveč tudi za primerjalni študij slovanskih jezikov sploh. Slovenščina je namreč ohranila v svojih dialektih, zlasti obrobnih, take starine, da nam z njimi pomaga razložiti tudi razvoj drugih slovanskih jezikov in praslovanščine.

Na važnost slovenskih narečij za celotni razvoj slovanskih jezikov so nas prvi opozorili tuji jezikoslovci (I. Sreznjevskij, O narečijah slavjanskih, 1841, 1845; Baudouin de Courtenay, Florinskij). Tujci so napisali tudi dobre, še danes uporabne monografije o slovenskih narečjih: n. pr. Baudouin de Courtenay: Opyt fonetiki rezjanskih govorov, 1875; napisal je še več razprav o slovenskih narečjih v severovzhodni Italiji, dalje Der Dialekt von Cirkno, AfslPhil, VII, VIII, in Bohinjsko-posavskij govor. Kazanj 1877. Maček je pisal o slovenskih narečjih v Istri (skupaj s srbskohrvatskimi v Istri). B. A. Bogorodickij je opisal blejski dialekt (Govor Bleda sravniteljno s govorom Cirkno, Kazanj 1905). L. Tesnière je obravnaval različna vprašanja slovenskega glasoslovja ter rabo duala v slovenščini (Les formes du duel en slovène), dodal pa je tej svoji obširni študiji Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène. Tesnière je po svojih vprašalnicah zbral veliko narečnega gradiva; žal pa je bil do svojih informatorjev včasih premalo kritičen in je tudi premalo poznal slovenski knjižni jezik, da bi mogel natančno ločiti narečne oblike od knjižnih. Zato njegovo gradivo ni vedno zanesljivo in ga je treba na terenu prekontrolirati. Razume se, da tudi njegovi sklepi ne morejo biti vedno točni. Vendar pa ima Tesnière veliko zaslugo, da je opozoril na marsikateri problem slovenskega jezika in da je pri Slovencih in pri vseh Slovanih prvi uporabil

---

¹ Prlm. tudi R. Kolarič, Die slowenische Mundartforschung. Orbis, III, 1954, 182—188.

metode francoske geografskolingvistične šole (Gilliéron – Edmontove). A. V. Isačenko se je ukvarjal s slovenskimi dialekti na Koroškem, posebno v Junski dolini in v Rožu (razprave oziroma poročila gl. v RES XV, XVI; BSL XXXVIII; Anzeiger der Akad. der Wiss. in Wien); najobširnejša pa je njegova monografija Narečje vasi Sele na Rožu, Ljubljana 1939. Isačenko je obdelal glasoslovje in oblikoslovje deskriptivno in historično. Tudi o tvorbi besed in o slovarju je na kratko spregovoril ter dodal še eno stran primerka selskega govora. A tega strnjenege govora je premalo, da bi si iz njega mogli ustvariti podobo selske sintakse. Dosti materiala za sintakso verjetno tudi Isačenko ni imel, ker bi jo bil sicer vsaj na kratko obdelal. Ob študiju Isačenkovih in drugih razprav o koroških slovenskih narečjih se človeku neprestano vsiljuje potreba po nadrobnem študiju sosednjih nemških govorov na Koroškem (isto velja tudi za Štajersko) in po primerjavi slovenskih in sosednjih oziroma paralelnih nemških govorov. Mislim, da bi taka nepristranska primerjava za historični razvoj nemščine in slovenščine prinesla veliko koristi. Vplivi so bili namreč obojestranski, pa nč samo leksikalni, kar se enostransko rado poudarja, marveč tudi v glasoslovju in oblikoslovju. Pri tem bo nujno treba upoštevati ne samo historične in socialne, marveč tudi geografske in geomorfološke momente.

Žal o slovenskih narečjih še nimamo nobene moderne monografije, ki bi v celoti glasoslovno, morfološko, besedotvorno, leksikalno in sintaktično obravnavala kak govor, narečje ali narečno skupino. Mnogi starejši zapisi slovenskih narečij, govorov, povečini pa le govoric posameznih krajev so že zastareli oziroma kažejo starejšo razvojno stopnjo govora. Večina starejših razprav in razpravic obravnava le glasoslovje, dostikrat celo samo vokalizem, redko še oblikoslovje. Poudarek in intonacije se malokdaj omenjajo; besedotvorje s semaziologijo in leksikonom, zlasti pa sintaksa se v njih sploh ne navajajo, kakor da tam ni problemov.

Najstarejši opis kakega slovenskega narečja je Urbana Jarnika *Obraz slovenskoga narččja u Koroškoj*. S uvodom i opazkami od St.(anka) Vr.(aza). Izšel je v Vrazovem Kolu I, 1842, 41—57. Očitno je nastal pod neposrednim vtisom že omenjene razprave Sreznjevskega, *O narččijah slavjanskih 1841*. Jarnik loči na Koroškem tri narečja: junsko, rožansko in ziljsko. Karakterizira jih z razvojem raznih glasov, žal pa dostikrat ne navaja zraven primerov. Razpravica je prekratka in premalo dognana, da bi danes imela kak drug pomèn

kot ta, da se z njo začenja slovenska dialektologija, čeprav je nekatere znake koroških govorov dobro opazil.

Boljša in še danes v mnogem uporabna je razprava J. Scheinigga, *Obraz rožanskega razrečja*¹ na Koroškem; izhajala je v celovškem Kresu I—II (1881—1882). Tudi Scheinigg pozna na Koroškem tri „razrečja“: junsko, rožansko in ziljsko. Pisec obravnava najprej konzonante, na prvem mestu g, k, h, ki so se mu v svojem razvoju zdeli najbolj tipični za koroške govore, zlasti rožansko narečje. Samoglasnike obravnava po besednih vrstah; s tem je napravil vokalizem precej nepregleden. Obdelal je tudi morfologijo in nepregibne besedne vrste, dalje besedotvorje in posebej številne nemške izposojenke. Najvažnejše je njegovo zadnje poglavje: „Izpreminjava nemških imen“. Tu navaja važno gradivo in dobra opazovanja o glasoslovnih spremembah nemških izposojenk v rožanskem narečju.

Starejša in znatno slabša je Fr. Zakrajška razprava *Slovensko podnarečje na Primorskem*, Slovenski Glasnik XII (v resnici IX. letnik), 1866. Opisuje slovenske govore okoli Gorice: proti severu čez Kobarid do koroške meje, na jugu do Trsta, na zahodu onkraj Soče „na Brdih“ in na vzhodu do Vipave. Ti govori niso enotni, spadajo v različne narečne skupine; zato je enotno obravnavanje, kakor si ga je zamislil Zakrajšek, nemogoče. Obdelal pa je samo vokalizem in konzontanizem.

Odlični pa sta razpravi Karla Štreklja o narečju goriškega srednjega Krasa: *Morphologie des Görzer Mittelkarstdialektes* v *Sitzungber. d. phil.-hist. Cl. d. Akad. der Wiss. in Wien*, CXIII. Bd., I. Hft., str. 377—496, in dopolnilo k temu opisu še *Phonologie des Görzer Mittelkarstdialektes*. *AfslPhil.* XXXV, 1915, str. 130—150. V obeh študijah obravnava kraški govor, kakor se govori v južnovzhodnem delu nekdanje grofije Goriške na tako imenovanem goriškem Krasu. Štrekelj je že v morfologiji prav posebno upošteval akcentske razmere. Center njegovemu terenskemu raziskovanju sta bila Komen in Gorjansko z okolišnjimi vasmi. V začetku podaja na petih straneh strnjeno glasoslovje tega narečja zaradi razumevanja njegovega načina transkripcije. Poudarek v tem kraškem dialektu je bil že v Štrekljevi mladosti (pred 80—90 leti) izrazito ekspiratoren, intonacija je torej v glavnem padajoča; rastoča intonacija se je bila že zdavnaj izgubila. Kdaj se je to zgodilo, tega doslej še nihče ni raziskal; tudi je skoraj

¹ Raz-rečje = dia-lekt.

nemogoče na osnovi skopih pisanih in tudi precej redkih tiskanih virov iz prejšnjih stoletij to za trdno dognati. Zdi se, da ob nastanku *Vocabolaria Alasia da Sommaripe 1607* rastoče intonacije že ni bilo več. Ali je bila ta izguba v zvezi z močno moderno vokalno redukcijo ali se je to zgodilo pod vplivom sosednjih jezikov, danes še ne vemo.

Štrekelj obravnava v svoji morfologiji zelo na drobno substantiv in adjektiv, numerale in pronomen pa bolj sumarično. V primeri s substantivom je glagol gotovo preskopo obdelan. – V fonologiji je, žal, obravnaval le vokalizem, in še od tega samo vokal *a* z različnimi refleksi v različnih pozicijah, ki jih ima vokal *a* v goriškokraškem narečju. Škoda, da je razprava ostala torzo.

Deklinacijo samostalnikov, zaimkov in prav na kratko še pridevnikov v Zadrecški dolini obravnava razprava Jos. Tomiňška, *Narečje v Bočni in njega sklanjatev* (*Jahresbericht des ... Staatsgymnasiums in Krainburg, 1903*, str. 3–27). Škoda je, da ni obdelal še glasoslovja, ker je imel dobro uho za dialektične nianse in so nekatere njegove opombe zelo dobre.

V. Oblak se je ukvarjal predvsem s slovensko historično dialektologijo, vendar pa ga je študij zgodovine slovenskega jezika napotil tudi v živa narečja. Zapisoval je po različnih krajih slovenskega jezikovnega ozemlja, a brez pravega sistema. Preveč je iskal različnih posebnosti in starinskih potez. Zato tudi ob dosti bogatem gradivu iz narečij ni prišel do večjih sintez. Zanimiva v tej smeri je njegova razprava *Nešto o međumurskom narečju* (*Zbornik za nar. život i običaje južnih Slavena, I, 1896*, 44–62). V njej je primerjal južnoprekmursko narečje s prleškim v Cezanjevcih pri Ljutomeru in medmurskim v Sv. Martinu ob Muri.

Govorico trga Središče ob Dravi, ki je medmurskemu neposredni sosed, je v *Jahresbericht des Staatsgymnasiums Görz, 1904*, na kratko obdelal K. Ozvald v študiji *Zur Phonetik des Dialektes von Polstrau (Središče)*. Ozvald je dobro slišal in dobro zapisal svoje narečje, kakor se ga je bil naučil v letih okoli 1890. Danes kaže narečje že precej drugačno podobo. Njegova seminarska naloga *Morfologija središkega narečja* je, žal, ostala v rokopisu (hrani jo Slovenski inštitut ljubljanske univerze).

Najboljša dosedanja študija kakega slovenskega narečja pa je Pávla Ágosta opis narečja vasi Cankove v Prekmurju (*A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana. Budapest 1909* (A. Mady. Tudom. Akad.)). Zbral je veliko gradiva in v razpravi na drobno obdelal vse

glasoslovje. Morfologije in drugih delov gramatične strukture narečja ni zajel, ker je pa veliko primerov v stavkih in ker je na koncu dodal devet strani narodnih pesmi, je iz vsega gradiva mogoče dobiti tudi pregled o teh delih cankovske gramatike.

Nekaj dopolnilnega gradiva iz slovenskih govorov severnega Prekmurja in slovenskega Porabja je prinesel A. Vratuša v Slovenskem jeziku II, 1939, str. 213–228. Gradivo prinaša tudi nekaj popravkov o dotedanjem pojmovanju prekmurskih govorov.

Sporadično so pisali seminarske naloge o slovenskih govorih predvsem Štrekljevi slušatelji v Gradcu. Te naloge hrani povečini Slovanski seminar v Gradcu (Breznikovo, Muniho, Tominčevo, Vugovo i dr.). Večina njih se tiče le glasoslovja. Gradivo teh nalog je povečini ekscerpiral Fr. Ramovš za svoje študije, zlasti za VII. knjigo *Histor. gramatike: Dialekte*. Tam Ramovš te vire tudi navaja. Tudi Ramovševi slušatelji v Ljubljani smo zanj zbirali narečno gradivo, da ga je uporabil v svojih delih (Kolarič za južnoprleški, kozjaški in remšniški govor oziroma dialekt, J. in T. Logar za horjulski, Pacheiner za velikoalaški govor itd.; gl. Ramovševe *Dialekte v Hist. gr. VII.*).

Na sistematično zapisovanje slovenskih narečij pred prvo svetovno vojno ni nihče mislil. V Ljubljani še ni bilo univerze, kjer bi stolica za slovenski jezik v to nujno silila. Prvi, ki se je popolnoma zavedel važnosti slovenskih narečij in se tudi pripravljaj, da bi jih sistematično zapisal in obdelal, je bil prof. Ramovš, ki je že v svojih študijskih letih, ko si je nadel nalogo, da bo napisal historično-slovnico slovenskega jezika, spoznal, da tega ne more brez temeljitega poznavanja slovenskih dialektov. Ko je 1919 prevzel slovensko stolico v Ljubljani, mu je ta naloga postala še bolj pereča. Ze kot študent je v raznih delih slovenskega ozemlja zbiral narečno gradivo (o tem priča tudi njegova seminarska naloga *Lautlehre der slovenischen Mundart in Borovnica*), pa tudi kot profesor v Ljubljani je prva leta kdaj pakdaj skočil na teren zbirat potrebno gradivo. Njegova vprašalnica je obsegala nekaj nad dve sto besed in se je v prvi vrsti tikala glasoslovnih in akcentskih problemov, ki jih je obravnaval v vokalizmu in konzonzatizmu.

V CJKZ VII, 1928, je predvsem na osnovi Baudouin de Courtenayevega gradiva o rezijanščini in zbranega gradiva o sosednjih narečjih podal Karakteristiko slovenskega narečja v Reziji. V tej razpravi je popravil stare nazore o izvoru rezijanščine in dokazal, da je

to narečje bilo prvotno ziljsko. – V Sborniku Miletiču, Sofija 1933, str. 153–163, je dal Kratko karakteristiko slovenskega narečja na Dolenjskem.

Na osnovi tega, sicer precej obširnega, a ne vedno zanesljivega in popolnega gradiva je Ramovš l. 1931 dal prvo klasifikacijo slovenskih narečij v Dialektološki karti slovenskega jezika; v Dialektih (Hist. gram. VII, 1935) in v Kratki zgod. slovenskega jezika, I, 1936, je to klasifikacijo nekoliko popravil, zlasti glede slovenskih dialektov in govorov na slovenskem zapadu, ki nam takrat za podrobnejše raziskavanje na terenu niso bili dostopni. Terenske raziskave T. Logarja po 1947 so pokazale, da so na Ramovševih kartah za to ozemlje potrebne še večje korekture. Kolarič in T. Logar pa sta zadnja leta dognala, da je Ramovševa dialektološka karta tudi drugod potrebna korektur in sta te korekture v tisku že nakazala. Historična in terenska dialektologija pa tudi toponimične raziskave zadnjih let (predvsem Bezlajeve) so močno omajale vero v „naselitvena jedra“, „naselitvene tokove“ in v nekatere „prazne prostore“ na slovenskem ozemlju, ki naj bi do 12. stol. bili nenaseljeni, kakor je mislil Ramovš, deloma na osnovi mnenj raznih zgodovinarjev. Kljub tem dvomom in pomanjkljivostim pa so Ramovševe knjige, razprave in karte o slovenskih narečjih temeljna dela za nadaljnje raziskovanje naših dialektov.

Ramovš je bil tako suveren poznavalec zgodovine slovenskega jezika in njegovih narečij, da je nastalo splošno mnenje, da je z Ramovševimi deli vse narejeno in da se sedaj za slovenska narečja sploh ni treba več zanimati. To je imelo za posledico, da se razen nekaterih tujcev (Tesnière, Maček, Isačenko) nihče od domačih slavistov skoraj ni več upal ukvarjati se s slovenskimi narečji in se s svojimi opisi postavljati ob Ramovševa dela. Na drugi strani pa smo v raziskavi dialektov s tem izgubili 30 dragocenih let. Pobudo za nova raziskovanja slovenskih dialektov je moral dati le Ramovš sam.

Ko se je l. 1938 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti, se je Ramovšu ponudila možnost, da je začel misliti na razširitev raziskavanj slovenskih narečij, zlasti v smislu lingvistične geografije, ki je drugod po svetu, celo že pri Slovanih (Maček—Nitsch) rodila prve sadove. Tako se mu je porodila misel na slovenski lingvistični atlas. Vendar je druga svetovna vojna preprečila takojšnjo organizacijo.

Šele po vojni (1945) se je Ramovš mogel lotiti organizacije tega dela. Po Mačekovega—Nitschevem Atlas językowy polskiego Pod-

karpacia, Kraków 1934, ki je pa očitno imel za vzorec Jaberg—Judov Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz (saj ga v uvodu citirata), je sestavil vprašalnico z 870 vprašanji, po kateri naj bi se zapisala govorica 312 krajev. Za slovensko ozemlje je to na videz dosti gosta mreža. Vprašalnico je pregledal in nekoliko dopolnil še etnograf profesor dr. Ivan Grafenauer; nobeden od njiju, pa se zdi, ni imel pred seboj Jaberg—Judove vprašalnice za AIS.

V poletnih mesecih 1946 je začel eksplorator dr. Val. Logar za poskus zapisovati nekatere dialekte. Pravo zbiralno delo pa se je v večjem obsegu začelo šele 1. 1947. Doslej, t. j. do konca 1. 1958 je zapisanih 176 govorov. Iz poročil o teh zapisih in tiskanih obravnav teh govorov (gl. n. pr. Logarjeva poročila Obsoško-nadiška dialektična meja, Slav. revija IV, 1951 in nadaljevanja v Slav. reviji do IX. letnika).

Ker se pisec že več ko 35 let ukvarja s slovenskimi dialekti, zlasti tudi v zadnjih sedmih letih, in ker je bil tudi med nabiratelji narečnega gradiva za Ramovševe študije, predvsem Hist. gram. VII., Dialekte, pač lahko iz lastne skušnje govori o pomanjkljivostih in težavah takega dela. Na razpolago ima tudi pismena in ustna poročila eksploratorja za Slovenski lingvistični atlas dr. T. Logarja.

Največja težava pri našem delu je bila, da spočetka nismo vedeli, kako so tako delo na terenu opravljali raziskovalci in nabiratelji pri tistih narodih, ki so v tem delu že daleč pred nami in so svoje lingvistične atlante že izdali (Francozi, Nemci, Švicarji idr.). Metode takega dela so nam bile skoraj popolnoma neznanе. Morali smo si jih sami poiskati in izpopolniti; s tem smo kajpada izgubili precej dragocenega časa. Ko smo se nekoliko podrobneje seznanili s takim terenskim delom drugod, smo videli, da smo povečini ubrali isto pot.

Slovensko jezikovno ozemlje, na katerem Slovenci strnjeno stanujejo, obsega v Sloveniji 20.192 km², v Avstriji, Italiji in na Madžarskem pa še okoli 3.000 km². Ozemlje torej ni veliko, vendar pa je geografsko in geomorfološko zelo razčlenjeno; zato je bilo tudi zgodovinsko upravno zelo razbito. Potemtakem ni nič čudnega, da je Ramovš (Kratka zgodovina slovenskega jezika, I, 1936, str. 113) na tem majhnem ozemlju naštel nič manj ko 46 dialektov, ki so se po njegovem razvili iz sedmih osnovnih dialektov ali dialektičnih baz. Zato tudi ni čudno, če Ramovševa mreža eksploracijskih točk za Slovenski lingvistični atlas dosega število 312. Slovensko jezikovno ozemlje spada v večjem delu k alpskemu ali predalpskemu zemljepisnemu področju z globokimi dolinami in težko prestopnimi gorami.

Vmes pa so dolga stoletja bili še obširni in neprehodni gozdovi. Vse to je gotovo imelo vpliv na naselitev prvotnih alpskih Slovanov in na tvorbo slovenskih narečij. Zavedati se moramo tudi, da alpski Slovani niso bili iz enotnega praslovanskega jedra in da so že Praslovani morali biti narečno diferencirani. Med počasno razselitvijo, ki je trajala vsaj dve stoletji, jezik „Praslovanov“ tudi ni ostal enoten. Saj noben jezik ni stacionaren, marveč se od roda do roda spreminja in razvija. Tudi praslovanski se je. Zato tudi jezik alpskih Slovanov ob priselitvi v današnja bivališča ni mogel biti enoten. Ob navedenih geografskih, geomorfoloških in drugih pogojih se je moral kaj hitro razvijati v narečja, zlasti v bolj oddaljenih in samotnih krajih so se inovacijski elementi hitreje in močneje razvijali. Ker je zveza med takimi odročnimi kraji bila nekoč mnogo težja kot danes, da bi se mogle inovacije med seboj izravnati, pač razumemo, zakaj je skoraj vsaka samotnejša pokrajina razvila svoje narečje; na drugi strani pa so se v takih težko dostopnih krajih do danes ohranile neverjetne jezikovne starine.

Pri dosedanjih zapisih slovenskih govorov se je pokazalo, da je sicer sorazmerno gosta mreža eksploracijskih točk marsikje še preredka; zato je marsikje bilo treba dodati novo eksploracijsko točko, posebno v narečjih, ki so bila knjižnemu jeziku dolgo teže dostopna.

Naša vprašalnica za Slovenski lingvistični atlas ima 870 vprašanj. V resnici jih je 34 manj, ker so vprašanja od številke 666 do 699 zajeta pod skupnim poglavljem „XV. Razno“. Tu se pravi:

„1) Notirajo se tiste posebnosti, ki jih imajo prebivalci sami za značilne in nasprotne do okoliških.

2) Notirajo se izrazi domače obrti, n.pr. suhe robe, lončarstva, sirarstva, žimnarstva, planšarstva itd.“

Za to poglavje vprašalnice se povečini zelo malo nabere, vsaj ne na tem mestu. To sem zadnja leta opazil tudi iz seminarских in diplomskih nalog, ki so obravnavale kak slovenski govor po tej vprašalnici. Sicer pa večina nabiralcev narečnega gradiva po tej vprašalnici drugod zapiše toliko novega gradiva, ki v vprašalnici ni omenjeno, da je manjkajoče število 34 preseženo.

Ker pa pri pregibnih besedah zapišemo vsaj vse osnovne oblike, se število vprašanj potroji ali celo početrvi. Sicer vse te oblike za lingvistični atlas ne bodo prišle v poštev, razen morda za poseben morfološki del, važne pa so nam te oblike za nadrobnejši študij morfologije same pa tudi morebitnih glasovnih in akcentskih sprememb, ki v raznih oblikah nastopajo.

Vprašalnica je v dobri meri izrazito etnografska in je tudi po tej strani, kakor po skupnem številu vprašanj Jaberg-Judove vprašalnice za AIS, močno podobna tej vprašalnici, čeprav le posredno preko Maleckega in Nitscha. — Res je, da ne pridejo vsa vprašanja v vseh krajih v poštev, ker življenje in delo ni v vseh krajih enako; Gorenjec ve n.pr. o vinogradništvu kaj malo, Dolenjec pa o planšarstvu ipd. Zato je kraju, delu in življenju primerno treba izpuščati nekatera in dodajati nova vprašanja. Tu mora biti zapisovalec iznajdljiv; tudi mimogrede mora veliko slišati, česar ni v vprašalnici, pa je za dialekt vendarle zanimivo, n.pr. razna ledinska imena in druga drobna zemljepisna imena, hišne priimke, imena za razne živali, rastline itd. itd.

V praksi se je naša vprašalnica dosti dobro obnesla, čeprav je potrebna nekaterih korektur. To ali ono se lahko izpusti; marsikaj novega pa je treba dodati. Končno bi bilo potrebno pregledati in dopolniti mojo, že na terenu preskušeno vprašalnico za stavčno in besedno sintakso. Po triletnih poskusnih zapisovanjih in snemanjih na magnetofonski trak je danes precej jasno: 1) da zbiranje sintaktičnega gradiva s samo vprašalnico in z zapisovanjem ne zadostuje. Tudi za diferencialno obravnavanje narečne sintakse s knjižnim jezikom ne; živa sintaksa vsakdanjega ljudskega govora ima vse polno zvez in obratov, ki jih knjižna nima; 2) s samega magnetofonskega traku tudi ne dobimo odgovora na vsa sintaktična vprašanja, ki nas zanimajo že s stališča knjižnega jezika; zato je magnetofonsko sintaktično gradivo nujno treba dopolniti z zapisanim gradivom po vprašalnici za sintakso. Je pa po stavkih mnogo težje spraševati tako, da bi z vprašanjem ne vplivali že na odgovor. Spraševanje po predmetih, delu, življenju ipd. je sorazmerno lahko; če bi pa hotel vso ljudsko sintakso zapisati samo po poslušanju pogovorov drugih, bi pa moral v enem narečju živeti eno leto ali pa dve.

In še eno vprašanje nastaja: Kadar ljudje neprisiljeno govorijo, govorijo sorazmerno hitro, mnogo hitreje, kakor utegne najhitrejši pisar za njimi pisati, posebno še, če mora fonetično zapisovati. Sam sorazmerno hitro pišem, a moram priznati, da sem že pri drugem stavku, gotovo pa pri tretjem daleč zaostal, če so mi ljudje kaj pripovedovali. Zato moram iz lastne skušnje reči, da na točnost sintaktičnega izražanja pri takih zapisih ne dam nič. Iz istega razloga so mi sumljivi vsi tako imenovani „točni zapisi“ ljudskih pripovedk, pravljic in podobnega blaga. Vsi ti zapisi so vsaj sintaktično sfirizirani, četudi utegnejo glasoslovno biti točni. Pri vseh gre ali za vsebinsko točne, a sintaktično bolj ali manj neljudske povzetke. Tudi če šolani domačin

zapiše tak tekst, v njem ni več žive ljudske sintakse. To so moje skušnje s terena. Učenka VI. gimnazije, ki je od rojstva vedno stanovala doma in se je vsak dan z doma vozila v Postojno, ki spada v isto narečje in v glavnem tudi v isti govor, nam je pripovedovala neko zgodbico, jo pozneje zapisala in brala v mikrofona za magnetofonski trak. Pisani in čitani tekst je imel močno spremenjeno sintakso. Bil je poknjizen in ne nudi več žive ljudske sintakse. To smo videli na vseh njenih ljudskih tekstih, ki jih je zapisala in brala na magnetofon. Isto tudi pri drugih.

Velike težave ima dialektolog na terenu z iskanjem primernih informatorjev. Ni namreč vsak dober, ki vam ga kdo svetuje; treba ga je prej preskusiti. Z iskanjem se človek včasih zamudi tudi do dva dneva. Zapis narečja po vprašalnici traja s kontrolo v istem kraju in v bližnjih sosednih krajih tri do štiri dni. Vsak dialektolog ve, da so majhne razlike v jeziku moških in žensk, zlasti v besednem zakladu. Moški ne poznajo dobro izrazov hišnih predmetov in raznih gospodinjstvih opravil in obratno ženske ne dobro besed izrazito moških opravil in predmetov, ki imajo z njimi opravka predvsem moški. Tudi otroci do 13. ali 14. leta imajo svoj svet, svoj besedni zaklad in svoj način izražanja. Idealno je, da se redko zgodi, če dialektolog dobi v hiši tri generacije (stare starše ali strice in tete, starše in otroke od 6. ali 7. leta dalje, tudi po spolih mešano. Pri izpraševanju navadno drug drugega popravljajo, zapisovalec pa ima takoj tri strnjene razvojne faze pred seboj, da takoj lahko spozna smer razvoja.

Če bi hoteli dobiti absolutno sinkronične meje današnjih dialektov ali dialektičnih pojavov, bi morali v vseh krajih istočasno zapisati govore in pri tem izprašati ljudi istega spola, iste starosti, iste inteligenčne stopnje in izobrazbe, istega poklica ipd. In da bi bili zapisi res kolikor toliko absolutno enotni, bi moral vse to istočasno narediti en sam človek. To je pa nemogoče. Takemu idealu se moremo le približati, ni ga pa mogoče povsem doseči, kakor misli n. pr. E. Kranzmayr, *Historische Lautgeographie des Gesamtbairischen Dialektraumes*. Wien, 1956, str. III.

Specialne izraze, n. pr. posamezne dele voza, pluga in drugega orodja, izraze za razne obrtne naprave in delo, za razna specialna dela v vinogradu, na polju, v gozdu itd. si mora eksplorator poiskati pri primernih strokovnjakih. Moderni dialektolog ne more izhajati brez fotografskega aparata. Vse polno predmetov, opravil in drugih stvari je, ki jih ne more ali ne utegne opisovati; mora jih fotogra-

firati. Povsod niti fotografski aparat ne zadostuje. Zato mora znati dialektolog vsaj za silo tudi risati, da si predmete, n. pr. posamezne dele orodij nariše in zraven napiše njih imena.

Pri nas smo nekako preveč ločili besede od predmetov. Pozabili smo skoraj, da je prej bil predmet in potem šele izraz zanj. Zavedati se moramo, da drug drugega dopolnjujeta in pojasnjujeta. Ramovš, ko je sestavljal vprašalnico za Slovenski lingvistični atlas, ni mislil na tako ločitev. Treba bo zopet združiti dialektologijo in sploh lingvistiko z etnografijo. Lingvist mora poznati in upoštevati materialno kulturo in etnograf ne sme videti pred seboj samo predmet, marveč tudi izraz zanj.

Omenim naj še, da se otroci, ki hodijo tretje ali četrto leto v osnovno šolo, zlasti v gramatično važnih vprašanjih hitreje znajdejo kakor starejši ljudje, ki so jim gramatični problemi že bolj odmaknjeni. Dogodi se celo, da so tudi izobraženci, če večji del živijo v območju svoje narečne skupine, odlični informatorji. Vendar je pri šolanih ljudeh treba biti zelo previden, ker jih zelo pogosto moti knjižni jezik, predvsem pa pogovorni jezik. Pogovorni jezik je vsakdanji govor inteligence; le-ta se močno loči od čistega knjižnega jezika (zbornega govora), pa tudi od dialekta. Pogovorni jezik je pravzaprav dialekt inteligence in preko osebnega občevanja inteligence z ljudstvom, preko radia, šole, društvenega življenja ipd. vedno bolj izpodriva ljudske govore. Lahko rečemo, da je v zadnjih 40 letih tudi med neizobraženci, posebno na deželi nastala že dvojezičnost. Med seboj govore kmetje še dialekt, a vendar mešajo vanj že knjižne izraze; tudi v glasovnem sistemu se že opažajo spremembe na korist knjižnega, zlasti pogovornega jezika ($ei > e$, $ou > o$, $u > u$ ipd.). V občevanju z izobražencem, posebno če ni iz njihovega jezikovnega območja, poskušajo čimbolj „knjižno“ govoriti. — V industrijskih krajih, kjer dobimo zastopnike domala vseh narečij, je tendenca k nekakemu zbornemu govoru tudi med delavstvom vedno večja.

Problemi postajajo torej za dialektologa vedno bolj komplicirani. Že na kmetih mora dialektolog, preden začne zapisovati, natančno poizvedeti, ali so vsi informatorji „staroselci“; in če niso, mora natančno povprašati, od kod so, ker se mu razni heterogeni elementi v narečju tako sami od sebe pojasnijo.

Izkušnja je tudi pokazala, da se mora eksplorator čimprej in čimbolj v vprašanjih približati dialektu, t. j. spraševati mora v dia-

lektu, ne v knjižnem jeziku. Tako si pridobi zaupanje informatorjev in je lahko kolikor toliko prepričan, da so odgovori izpraševancev res pravilni, narečni.

Tudi raziskavanje otroškega govora sodi k dialektologiji. Tega vprašanja pri nas nismo še skoraj nič raziskovali. Je pa za razumevanje celotne strukture jezika nujno potrebno in bo večkrat pomagalo razložiti ta ali oni pojav v razvoju jezika. (gl. R. Kolarič, Slovenski otroški govor. Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu, IV, 1959, 229—258.)

R. Kolarič